

*Галина СТАРОДУБЕЦЬ,
доктор історичних наук, професор,
завідувачка кафедри всесвітньої історії
Житомирського державного
університету імені Івана Франка (м. Житомир)*

ТРЕТІЙ НАДЗВИЧАЙНИЙ ВЕЛИКИЙ ЗБІР ОУН В ОСМИСЛЕННІ П. ФЕДУНА- «ПОЛТАВИ»

Аналізуються причини, які викликали необхідність скликання III Надзвичайного Великого Збору ОУН(б), та основні програмові положення, які були прийняті на форумі. Предметом розгляду є стаття П.Федуна-«Полтави», в якій автор виокремлює два періоди розвитку націоналістичного руху станом на 1946 р. і піддає гострій критиці сумнівні представників внутрішньо організаційної опозиції щодо правильності і доцільності зміни тактики боротьби ОУН(б) в умовах німецько-радянської війни.

Третій Надзвичайний Великий Збір ОУН має надзвичайно важливе значення в історії організації українських націоналістів бандерівського крила. Він став одним із поворотних моментів у процесі її еволюційних змін. Прийняті на ньому рішення мали надзвичайно важливе значення і по суті своїй носили революційний характер. Тому цілком зрозуміло, що не всі члени ОУН(б) змогли відразу прийняти і зрозуміти важливість окремих положень нової програми цієї політичної сили і склали її внутрішню опозицію. Це стало однією з причин, чому в підпільній публіцистиці 1940-х років тема Збору була досить обговорюваною.

Аналіз основних положень ухвалених на форумі постанов, знаходимо в теоретичній спадщині Петра Федуна-«Полтави». Предметом нашого наукового дослідження стала його стаття «Про програмові постанови III НВЗ ОУН»[1], написана в 1946 році.

У першій частині роботи автор дає характеристику теорії та практики українського національно-визвольного руху як 1930-х - першої половини 1940-х років. Він виокремлює два основних періоди його розвитку. Перший - це період від зародження Організації українських націоналістів і до початку Другої світової війни. Публіцист називає його періодом «світоглядово-ідеологічної боротьби». Саме тоді формуються теоретичні засади націоналістичного руху, які визначили вектор діяльності організації впродовж наступного десятиліття.

Чим була зумовлена поява нової націоналістичної ідеології, носіями якої стали оунівці? П.Федун називає три основні причини: 1. Назріла потреба переформатування традиційного світогляду українців, який би ґрунтувався на пси-

хології «героя» а не «жертви»; 2. Необхідно було сформулювати новий концепт української національної політики, в основі якої лежала би не ідеологія лібералізму, орієнтація на «вселюдський прогрес», а ідея здобуття самостійності України, орієнтації на власні сили; 3. Нова партія/організація повинна була стати альтернативою опортуністичним партіям.

На цьому етапі націоналісти бачили своє завдання не у тому, щоб розробляти програму економічного розвитку майбутньої України, а поширювати ідею, дух національної гордості серед українського загалу, сприяти «постепенному вкоріненню націоналізму в суспільний ґрунт», надати йому характеру «психологічного і ідеологічного ферменту серед українського суспільства» [1, с. 100].

Серйозною причиною зосередження Організації виключно на питаннях ідеологічного характеру стала відверто антиукраїнська політика II Речі Посполитої, факт існування «нечуваного національного гніту» всередині держави. Тому всі свої зусилля націоналісти спрямували на пропаганду та реалізацію ідеї здобуття самостійності Української держави як єдиного шляху національної та політичної самореалізації українців.

Початок Другої світової війни поставив перед Організацією інші, більш масштабні завдання. З'явилася, як вважали лідери руху, реальна можливість здобути самостійну незалежну державу. Для того, щоб залучитися підтримкою широких мас населення у цій боротьбі, тільки ідеологічних засад виявилось замало. Виникла нагальна потреба розробити «програму нашої боротьби, точного плану нашої політики в усіх питаннях державного, суспільного життя» [1, с. 102].

З контексту міркувань П.Федуна щодо важливості розробки нової цілісної програми Організації українських націоналістів як основи «визвольної-революційної боротьби» в нових військово-політичних умовах стає зрозуміло, що програмові засади, на яких будувалася діяльність ОУН у перші роки Другої світової війни, не виправдали себе, стали гальмом як для розширення її соціальної бази, так і національно-визвольного руху загалом. Однак «практичний досвід в усіх питаннях боротьби, ... особливо останні роки, роки другої імперіалістичної війни у світі, ... незвичайно збагатили революційний досвід ОУН і саме цей досвід не міг не відбитися на Програмових Постановах». [1, с. 101]. Потреба осмислення та структуризації цього досвіду і стала основною причиною скликання III Надзвичайного Великого Збору ОУН.

Здійснений автором аналіз міжнародної ситуації, яка передувала розгортанню Другої світової війни, видається дуже глибоким і аналітичним. Більше того, читаючи статтю, написану 1946 року, розумієш, що висновки П.Федуна, є надзвичайно актуальними для сьогодення часу. Насамперед, зазначимо, що автор виокремлює щонайменше два основних центри тяжіння, в орбіті впливу яких перебував український народ.

Найпотужнішим джерелом міжнародних конфліктів виступають великі імперіалістичні держави, які прагнуть зберегти/змінити статус-кво світопорядку, залежно від посилення/послаблення позицій країн-конкурентів. Заслуговує на увагу твердження П.Федуна про те, що «імперіалістичні держави завжди намагаються своє хижачтво прикрити «благородними ідеями»» (с. 104). Як тут не

згадати «ідею руського міра» чи захисту «прав рускоязычного населення», під маскою якою Російська Федерація здійснили агресію проти України, а раніше - Молдови. Під маскою захисту ідеалів демократії, боротьби з міжнародним тероризмом «сильні світу цього» розгортають контингенти своїх війська в країнах Близького Сходу, прирікаючи місцеве населення на страждання, зумовлені веденням жорстоких воєнних дій. Жертвами військово - політичних конфліктів, як правило, стають «малі народи, які, звичайно, падають жертвою чужих і ворожих собі загарбницьких інтересів».

П.Федун обстоює думку про те, що українцям, як представникам «малого народу», не достатньо завоювати незалежну самостійну державу, важливо домогтися легітимізації такого міжнародного становища, який би не унеможливив розгортання безкарної агресії одних держав проти інших. Зауважимо, що ця ідея набула особливої популярності в підпільній націоналістичній публіцистиці у період з кінця 1944-1945 роках, тобто на завершальному етапі Другої світової війни [2]. Саме в цей час розгортаються активні переговори між ключовими політичними гравцями - СРСР, США і Великобританією з приводу повоєнного облаштування карти світу. Практика підписання низки міжнародних угод та створення міжнародних інститутів, насамперед, ООН довела, що інтереси українського народу, пори всі зусилля і жертви учасників українського національно-визвольного руху, не були взяті до уваги.

Повертаючись до питання про причини прийняття нової програми ОУН, П. «Полтава» наголошує не тому, що впродовж 1941-1943 років Організація розширила межі свого впливу на Центральні та Східні українські землі аж до Криму і Кубані, де також було зорганізовано «підпільні клітини ОУН». Зустріч зі «східно-українськими масами» несподівано поставила перед націоналістами цілу низку проблем, зумовлених не сприйняттям місцевим населенням основних гасел оунівської пропаганди - «Боротьба за Українську Державу - найвищий наказ!»; «Україна - для українців»; «Україні - українська мова».

Базові засади напрямків діяльності Організації українських націоналістів формувалися в умовах існування польської держави, національна політика якої носила відверто неприхований антиукраїнський характер. Радянський режим проводив не менш жорстоку національну політику у ставленні до українців, однак маскував її дуже привабливими штатами «братерської дружби», «рівності всіх націй і народностей», збереження символів «українськості» на фасадах політичних інститутів УРСР тощо. Така єзуїтська політика сталінської влади дала свої результати - населення певною мірою було дезорієнтоване і не розуміло, а подекуди, й не намагалося зрозуміти мети й основних завдань національно-визвольної боротьби. Власне цим була викликана потреба внести уточнення до «змісту оунівських гасел. Пояснення їх з урахуванням специфічних властивостей земель, окупованих більшовиками, вимагали сконкретизування ідей Української Самостійної Соборної Держави відповідно до потреб цілого українського народу» [1,с.107].

Особливо значна увага в тексті нової програми Організації була приділена питанням соціально-економічному блоку. Аналізуючи причини внесення змін і доповнень саме у цю частину документу, автор акцентує увагу на тому, що

населення Східних та Центральних регіонів України піддавалося «соціальному гнобленню, але здійснювалось у нових, властивих новій суспільно-комуністичній системі, формах» [1, с.107]. Він зауважує, що селяни не завжди виступали проти факту створення колгоспів, але «причиною свого лиха уважали, наприклад, високі хлібоздачі державі, високі податки, брак товарів ширвжитку, тощо». Так само робітники були незадоволені низьким рівнем зарплати, постійними соцзмаганнями, жорсткою дисципліною, відсутністю профспілок тощо.

Оунівці наголошували, що вони не виступають за абсолютне руйнування існуючої в СРСР соціально-економічної системи. Вони підтримують ідею збереження тих її складових (аж до збереження колгоспної системи), які могли б сприяти становленню майбутньої української держави як соціально орієнтованої. Найважливішим елементом суспільно-економічної програми стала ідея безкласового суспільства у вільній національній державі». Безкласовість, - як слушно зауважує сучасний український вчений-економіст В.Панченко, - не сприймалася як відсутність класів взагалі, а як рівність їх перед державою, відсутність виділення окремої верстви як пануючої на кшталт більшовицької «диктатури пролетаріату»[3, с.225].

Переважна більшість членів бандерівської ОУН позитивно сприйняли факт зміни основних положень Програмних постанов. Однак залишалася частина активних учасників націоналістичного руху, які категорично відкидали рішення Третього Надзвичайного Великого Збору, вважаючи їх прийняття відхиленням від базових засад Організації українських націоналістів. П.Федун піддає жорсткій критиці позицію цих «оборонців «чистоти» нової ідеології». Він слушно наголошує на тому, що будь-яка політична сила, яка претендує на роль лідера в суспільстві, мусить реагувати на нові виклики часу, не повинна залишатися закостенілою, тому що це загрожує її залишитися «мертвою формою».

Продовжуючи полеміку з опонентами ініціаторів проведення III НВ Збору, П.Федун звертає увагу на те, що рішення, які лягли в основу його Постанов є прямим і безпосереднім продовженням ідей, закладених у працях «класика» української націоналістичної ідеї М.Орлика, тому жодним чином не суперечать базовим засадам ОУН. Посилаючись на «Ідею і Чин України», він пише: «Якщо світогляду «не можна вивчати з книжкою», якщо світогляд... «це не витвір самого інтелекту на підставі теоретичних розшуків холодного, чистого розуму» [...], то які світоглядові правди можуть бути правдами повнішими, ширшими, а тим самим тривкішими - правди, встановлені до 1941 р. і після нього»[1, с.13].

П.Федун аргументовано доводить, що будь-яка політична сила, яка прагне стати лідером суспільства і держави, повинна творчо враховувати виклики нового часу, бути відкритою до перегляду своїх програмних установок. Крім іншого, він акцентує увагу на проблемі, яка стала досить болючою точкою біфуркації внутрішньо організаційного конфлікту - питанні приватної власності. Націоналісти не відкидали категорично тих форм державної власності, які стали панівними у радянській Україні. Насамперед тому, що вбачали суспільну, національну власність (звичайно, не у тій відкрито експлуататорській формі, яка існувала в СРСР), більш прогресивною, ніж та, яка панувала в капіталістичному світі. На думку автора, існування, крім приватної, інших форм влас-

ності, сприятиме економічному піднесенню української держави і прихилить на її сторону ту частину населення Східної та Центральної України, для яких колгоспна система стала частиною життя.

Автор категорично відкидає усі намагання опонентів звинуватити націоналістів у спробі замінити ідею побудови національної держави на «понад національну, універсальну державну організацію», як це пропагується різного роду соціалістичними теоріями. П.Федун наголошує, що основна мета ОУН залишається незмінною - побудова незалежної самостійної української держави.

Таким чином, Ні Надзвичайний Великий Збір ОУН став переломовим в діяльності бандерівської ОУН, яка в період Другої світової війни зуміла стати серйозним політичним опонентом пануючій більшовицькій партії на території України. Його рішення носили революційний характер, однак не були сприйняті однозначно не тільки в середовищі організаційного загалу, але й серед оунівського керівництва. Це зумовило потребу в роз'ясненні основних положень Постанов Збору на сторінках підпільних видань українського національно-визвольного руху. Власне стаття П.Федуна - «Полтави» «Про програмі постанови III НВЗ ОУН» є однією із вдалих спроб вирішення цього завдання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Федун Петро - «Полтава». «Про програмі постанови III НВЗ ОУН // Федун Петро - «Полтава». Концепція Самостійної України. Т.1. Твори / Упорядник і відп. ред. М.Романюк. - Львів, 2008, - С.99-116.

2. Стародубець Г. Концептуальні засади міжнародної стратегії українського повстанського руху в умовах завершення Другої світової війни / Місія України та національні інтереси в глобалізованому світі: візія націоналістів. Збірник матеріалів V Бандерівських читань (9 лютого 2018 р. м. Київ). - Київ-Львів, 2018. -С.124-135.

3. Панченко В. Формування економічної платформи українського націоналістичного руху в 1920-1950-х роках. - Дніпропетровськ, 2010. - 304 с